

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-63>

УДК 342.4

Степчук Я.О.

старший судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Закарпатський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

Анотація. В статті проведено порівняльний аналіз викладу та змісту прав людини і громадянина в конституціях України та Франції, відповідно 1996 та 1958 рр. Здійснено аналіз наукових досліджень та викремлено авторів, які висвітлювали дану тему в своїх працях. Франція відноситься до тих країн, які ще у 1791 р. першими на європейському континенті ухвалили писані конституції і пройшли доволі довгий та тернистий шлях конституційної і республіканської еволюції. Конституцією України закріплені широкий перелік прав і свобод громадян, що охоплює всі без винятку права і свободи, які демократичною світовою спільнотою прийнято вважати за відповідні гуманістичні стандарти в цій сфері суспільного та державного життя. Автор враховує історичні умови розвитку зазначених країн та встановлює властиві Конституціям відмінності та подібності у викладі прав та свобод громадян.

Ключові слова: Конституція, Україна, Франція, конституційне право, права та свободи громадян, порівняльний аналіз.

Stepchuk Yana

State Research Forensic Centre

CONSTITUTIONAL PROTECTION OF SOCIAL AND ECONOMIC RIGHTS: COMPARATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF UKRAINE AND FRANCE

Summary. In this article a comparative analysis of the constitutional law of the countries that came to democratic self-government has been conducted. The content of human and civil rights in the constitutions of Ukraine and France (1996 and 1958) is disclosed and outlined, since democracy is defined as one of the forms of ensuring the rights and freedoms of a human and a citizen. The concepts of a person and a citizen were defined. The analysis of scientific researches was made, and French scientists, Russian lawyers and native authors, who to varying degrees studied and covered this topic in their writings, were highlighted. The previously unresolved issues concerning the comparative analysis of the Basic Laws of the two above-mentioned countries were worked out. The article lists the legal documents by which the way and the logic of the formation of legal constructions in the field of the rights and freedoms of citizens can be traced. A wide range of rights and freedoms of citizens enshrined in the Constitution of Ukraine, which covers all the rights and freedoms that are considered by the democratic world community as the respective humanistic standards in this area of public and state life, have been explored. Also, this article describes the history of the development of France as a country that is characterized by passing a complex historical path in relation to determining the form of government and the significant number of constitutions adopted on this path: 17 constitutions and 20 semi-constitutional regimes and 5 republics. The Constitution was processed on the basis of great historical, legal and state-building experience. Analysis of the Constitution of Ukraine and the Constitution of France allowed to deepen the knowledge about the Fundamental Law both in Ukraine and in France. The author has drawn conclusions on the comparative analysis of the content and forms of presentation of the rights and freedoms of the Constitution of Ukraine and the French Republic. The constitutional distinctions, which are, first and foremost, concluded in the profound and meaningful nature of the acts that introduce France to the most developed in the constitutional sense of the modern states of the world, and Ukraine – to countries that only seek such status, were established. Similarities have also been identified, which are that the constitutions of Ukraine and France belong to small constitutions.

Keywords: Constitution, Ukraine, France, constitutional law, rights and freedoms of citizens, comparative analysis.

Постановка проблеми. Із розвитком юридичної науки зростає й актуальність розвитку порівняльного правознавства, яке сприяє більш глибокому та досконалому вивченню національного права, а також його вдосконаленню на основі запозичення світового досвіду, полегшує розуміння іноземних правових систем, руйнує правову ксенофобію, підвищує науковий рівень студентів тощо. В сучасних умовах значного розширення переліку країн, які переходять до демократичного самоврядування, особливого значення набуває порівняльний аналіз саме конституційного права. У першу чергу це стосується

держав, які ініціювали конституційний процес у світовому просторі або зробили визначальний внесок у його подальший розвиток. Також такі країни, як Україна, мають можливість використати світовий досвід країн у вдосконаленні конституційного права, використати найкращі надбання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конституції Франції 1958 р. та України 1996 р. різною мірою досліджували французькі вчені Ж. Бордо, Р. Давід, М. Дюверже, Б. Шантебу, сучасні російські правознавці С. Алексеев, Л. Глухарьов, Л. Ентін, М.А. Крутоголов, Б.С. Крилов,

В.В. Маклаков, М. Моргунов, Б.А. Страшун, Ю. Тіхоміров, В.О. Туманов, В.Є. Чиркін та ін. До вітчизняних авторів входять С. Добряцький, В. Колісник, Д. Луспєник, С. Максимов, О. Марцеляк, М.І. Марчук, В. Медведчук, Ю. Оборотов, П. Рабінович, Н. Раданович, О.І. Радченко, Є. Супрунюк, В. Тацій, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак Основні закони вищевказаних держав ще не виявились об'єктом порівняльного аналізу і до нині залишаються малодослідженими з позиції загальної теорії права та загального порівняльного правознавства.

Мета статті. Метою статті є проведення порівняльного аналізу конституційного права України та Франції і на підставі аналізу визначити подібні та відмінні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Становлення і розвиток прав людини і громадянина пов'язані з розвитком змісту правової рівності в різних країнах і різних суспільствах. Якщо ж звернутись до демографічного визначення, то «людина» – суспільна істота, відмінною рисою якої є свідомість, що сформувалась на основі суспільно-трудової діяльності, «громадянин» – це особистість в її відношенні до держави і права, влади і закону [1, с. 42]. Ідея загальної рівності людей, яка виникла в стародавні часи, не була реалізована відразу. Її практичне відображення в правових актах мало обмежений характер і становило формальне закріплення соціальних прав і свобод. Разом з тим сьогодні можна говорити, що це був перспективний напрямок, який вплинув на формування тих юридичних систем щодо прав і свобод людини, з якими пов'язані сучасні уявлення про її права. Історія прав людини показує змістовний, логічний зв'язок таких, наприклад, нормативних актів, як Велика Хартія вольностей (1215 р.), Петиція про права (1789-1791 рр.), Загальна декларація прав людини (1948 р.). Виходячи зі змісту перерахованих правових документів, можна прослідкувати шлях та логіку формування юридичних конструкцій в сфері прав і свобод громадян: утвердження норм спочатку в соціально обмеженому варіанті, послідовний розвиток, збагачення змісту, поступове поширення на інші групи юридичних норм, а тоді визнання досягнень розвинутих, цивілізованих країн у сфері прав громадян іншими країнами.

Права та свободи громадян у демократичній державі складають єдину соціальну цінність. Досягнення справедливості у всіх сферах суспільного життя має бути однією із головних проблем політики держави, а її реалізація потребує наукового обґрунтування багатогранного принципу справедливості та особливостей його проявів у різноманітних сферах життя суспільства. Безсумнівне значення та актуальність зазначених проблем обумовили їх дослідження кращими представниками світової науки, вченими-правознавцями різних країн. Ш. Монтеск'є говорив: «Несправедливість, яка допущена щодо однієї особи, є загроза всім».

Недооцінка важливості забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян була і поки залишається проблемою нашого суспільства.

Стереотипи такого відношення до особи ще залишаються. Це знаходить свій прояв і в роботі правоохоронних органів та судів. З таких же позицій була сформована система права. Адміністративне право не було виключенням. Сьогодні визначені в Конституції України основоположні права та свободи спрямовані на створення і забезпечення умов для нормальної життєдіяльності особи. У Конституції також встановлені гарантії їх реалізації. Але їх наявність навіть у нормативно-правовому акті найвищій юридичної сили не є показником їх реальності.

Конституція України – Основний закон держави України, що був ухвалений 28 червня 1996 року. Зміни до Конституції України вносилися 6 разів, ще 7 законопроектів про зміни до Конституції були попередньо схвалені, проте не були прийняті в цілому як закони або скасовані за іншими причинами.

Конституцією України закріплені широкий перелік прав і свобод громадян, що охоплює всі без винятку права і свободи, які демократичною світовою спільнотою прийнято вважати за відповідні гуманістичні стандарти в цій сфері суспільного та державного життя. Так, до особистих прав людини у Конституції України від 1996 року зараховано: право на свободу світогляду і віросповідання (6, ст. 35); право на вільний розвиток своєї особистості (6, ст. 23), невід'ємне право на життя (6, ст. 27), право на повагу до людської гідності (6, ст. 28), право на свободу й особисту недоторканність (6, ст. 29), право на недоторканність житла (6, ст. 30), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та ін. кореспонденції (6, ст. 31), право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання (6, ст. 33), право на свободу думки й слова (6, ст. 34), право на невтручання в особисте й сімейне життя (6, ст. 32).

Також в Конституції України виділено політичні права громадян, а саме: право на об'єднання в партії політичні та громадські організації (6, ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнських та місцевих референдумах, вільно обирати й бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (6, ст. 38), право на мирні збори, мітинги (6, ст. 39), право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових і службових осіб (6, ст. 40).

До соціально-економічних прав та свобод громадян України, зазначених в II розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції відносять: право на працю (6, ст. 43 Конституції України); право на відпочинок (6, ст. 45 Конституції України); право на страйк (6, ст. 44 Конституції України); право на власність (приватну) (6, ст. 41 Конституції України); право на підприємницьку діяльність (6, ст. 42 Конституції України); право на охорону здоров'я (6, ст. 49 Конституції України); право на соціальний захист (6, ст. 46 Конституції України); право на житло (6, ст. 47 Конституції України); право на освіту (6, ст. 53 Конституції України); свобода літературної, художньої, технічної та наукової діяльності (6, ст. 54 Конституції України); право на достатній життєвий рівень

(6, ст. 48 Конституції України); право на безпеку довілля (6, ст. 50 Конституції України).

Упродовж неповних 170 років Франція знала 17 конституцій і 20 напівконституційних режимів та 5 республік, за що отримала назву «лабораторії конституцій», а її мешканці – «великих споживачів конституцій». Такий процес обумовив вироблення країною своєї рідної стійкої й ефективної моделі напівпрезидентської республіки, яка стала прикладом для низки держав, у тому числі Польщі, Португалії, Росії, України та ін. [1, с. 40]. Конституція Франції 1958 р. створювалась із метою забезпечення політичної стабільності в країні, якій після Другої світової війни і до кінця 1950-х рр. були властиві систематичні урядові, парламентські і політичні кризи. Незважаючи на відіграну Конституцією 1791 р. роль у розвитку світового конституціоналізму, у Конституції 1958 р. відсутній розділ про правовий статус особи, і вона містить порівняно обмежений перелік її прав та свобод. Головну роль у закріпленні та врегулюванні правового статусу мешканців країни відіграють Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та Преамбула до Конституції 1946 р. Декларація 1789 р. складалась із короткої передмови та 17 статей. У передмові йшлося, що представники французького народу вирішили викласти в урочистій Декларації «природні, невід'ємні й священні права людини, аби така Декларація, незмінно перебуваючи перед очима всіх членів громадянського союзу, постійно нагадувала їм їхні права й обов'язки; аби дії законодавчої та виконавчої влади при можливому зіставленні у будь-який момент із цілями кожної політичної установи зустрічали більшу повагу; аби зусилля громадян, що ґрунтуються віднині на простих і незаперечних засадах, спрямовувалися на забезпечення конституції та загального щастя» [1, с. 69]. Перша стаття Декларації виголошувала, що «Люди народжуються й залишаються вільними та рівними у правах. Суспільні відмінності можуть ґрунтуватися виключно на загальній користості». «Мета кожного політичного союзу, – йшлося у 2-й статті, – забезпечення природних і невід'ємних прав Людини. Цими правами є свобода, власність, безпека та опір гнобленню». Стаття 3-тя проголошувала, що «Джерело будь-якого суверенітету міститься, головним чином, у Нації». Стаття 6-та заявляла, що «Закон є вираження загальної волі», що «усі громадяни мають право брати участь особисто або через своїх представників у його створенні». Усі громадяни рівні перед законом, що відкриває рівною мірою доступ до всіх публічних посад, місць і служб «відповідно до їхніх здібностей та без будь-яких інших відмінностей, за винятком обумовлених їхніми чеснотами й здібностями». Статті 7, 9, 10 і 11 затверджували свободу особи, совісті, слова та друку. 13-та й 14-та статті встановлювали рівномірний розподіл податків між усіма громадянами на підставі вільної угоди, порядок їх зняття та контроль за їх витрачанням. Стаття 15-та надавала громадянам право вимагати «звіту від кожної посадової особи щодо дорученої їй ділянки управління». Остання стаття проголошувала власність священною і недоторканною та що ніхто не може бути позбавлений її інакше,

як відповідно до закону та справедливого відшкодування [1, с. 69–70]. Декларація ввійшла до Конституції 1791 р. як її складова частина і мала велике прогресивне і революційнозначущє значення. Безпосереднім результатом її впливу виявилось внесення у 1791 р. десяти поправок до Конституції США 1787 р. про права та свободи громадян [2, с. 805–807]. Проголошені Декларацією 1789 р. права були радикально звужені конституціями Франції 1795 та 1799 рр. Після закінчення Другої світової війни розпочався процес відновлення й розширення передбачених Деклараціями 1789–1793 рр. прав і свобод людини і громадянина. У першу чергу це відбулося у Франції. Преамбула її Конституції 1946 р. цілком підтвердила проголошені Декларацією 1789 р. права людини й громадянина і низку визнаних законами політичних, економічних і соціальних принципів [1, с. 71]. Цими законами були: свобода праці та підприємництва, рівність господаря та працівника відповідно до Конституції 1848 р., закони про свободу друку та зібрань 1881 р., про свободу асоціацій 1901 р., про свободу совісті 1907 р. та ін. [4, с. 371]. Викладені у 10-ти пунктах принципи додатково закріплювали права французьких громадян на організацію професійних спілок та страйкування (п. 4, п. 5), проголошували рівноправність жінок та чоловіків (п. 1). Заборонялась дискримінація за мотивами національної приналежності, віросповідання та політичних переконань (п. 3). Передбачалося обмеження прав приватних монополій (п. 7), гарантувалося право на матеріальне забезпечення, відпочинок, працю, безоплатну світську освіту усіх рівнів, створення необхідних умов розвитку особи і сім'ї (пп. 8, 9, 10), забезпечення нездатної працювати людини через похилий вік, фізичний чи розумовий стан необхідними для існування засобами (п. 9), право на участь у колективному визначенні умов праці (п. 6), право притулку на території Республіки особам, які переслідуються за діяльність на користь свободи (п. 2) [1, с. 71]. У Преамбулі формулювались також 5 правових принципів зовнішньої політики. Вони полягали у гарантуванні дотримання Французькою Республікою норм міжнародного публічного права і незастосування своєї сили проти свободи будь-якого народу. На умовах взаємності Франція погоджувалась на необхідні для організації захисту миру обмеження суверенітету. Декларувався намір Франції утворити із заморськими народами Співдружність, що ґрунтується на рівності прав та обов'язків, без расових і релігійних відмінностей. Співдружність мала складатися з націй і народів, які об'єднують або координують свої зусилля задля розвитку цивілізації кожного, піднесення рівня свого добробуту і забезпечення своєї безпеки. Франція намірялась привести народи, управління якими вона взяла на себе, до вільного самоврядування і демократичного управління своїми власними справами, відкидаючи будь-яку систему колонізації, що ґрунтується на свавіллі, і здійснення проголошених прав і свобод [1, с. 71]. Еволюція змісту Декларації прав людини і громадянина у межах французького національного законодавства завершалась уведенням у Конституцію 1958 р. Декларації прав людини і громадянина

1789 р., Преамбули Конституції 1946 р. і Хартії навколишнього середовища 2004 р. Остання складалась із вступу та 10-ти статей [1, с. 72]. У 1-й та 7-й статтях проголошувалось право кожного жити у збалансованому і сприятливому для здоров'я навколишньому середовищі, мати інформацію про навколишнє середовище і брати участь у громадському обговоренні рішень про пов'язані з ним питання. Інші статті виголошували зобов'язання, які полягали у необхідності покращення навколишнього середовища. Франція зобов'язувалась керуватися цією Хартією у своїй діяльності на європейському та міжнародному рівнях [1, с. 72]. Основні принципи захисту й гарантування прав і свобод людини і громадянина викладались також у Преамбулі до Конституції 1958 р., у ст. 1, у статтях 3, 4 розділу «Про суверенітет», у статтях 66, 661 (Титул VIII «Про судову владу», у статті 711 («Захисник прав»), у статтях 882, 883 (Титул XV «Про Європейські співтовариства та Європейський Союз» [1, с. 47–48, 59, 62, 67]. У цілому Конституція Франції 1958 р. містить 35 присвячених правам і свободам особи статей: 8 статей її власного тексту, 17 статей Декларації 1789 р., 10 статей Хартії навколишнього середовища і 10 пунктів Преамбули до Конституції 1946 р. [1, с. 47, 60, 62, 67, 69–72]. Разом із тим її властиві десятки посилай на органічні закони, які врегульовують окремі проблеми, у тому числі й правового характеру. Історія країни після 1958 р. і до наших днів свідчить про досягнуту нею завдяки новому Основному закону внутрішньополітичну стабільність.

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз змісту та форм викладу конституцій України та Французької республіки прав і свобод людини дає підстави дійти висновків про наявність у них як подібних ознак, так і відмінностей. Передусім логічно зазначити, що Франція виявилась країною, у якій виникла одна з перших писаних конституцій на європейському континенті. Вона ґрунтувалась на політико-правових поглядах

європейського Просвітництва, на органічному зв'язку із структурою американської Конституції 1787 р. та британської системи парламентської монархії. Їй був властивий принцип розподілу гілок влади та народного суверенітету. До основного тексту входили інші закони: Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Оскільки Конституція України є набагато молодшою за французьку, до неї не входять інші закони. До того ж Франції властиве проходження складного історичного шляху стосовно визначення форми державного устрою та помітна чисельність ухвалених на цьому шляху конституцій: 5 Республік і 17 Конституцій. В сучасній Україні за 28 років незалежності такого тернистого шляху не було. Саме тому конституція Франції 1958 р. була опрацьована на підставі великого історичного, правового і державотворчого досвіду і завдяки вирішенню проблеми щодо забезпечення прав людини й громадянина, упродовж короткого періоду досягла внутрішньополітичної стабільності за різних соціально-політичних обставин. Отже, відмінності полягають, перш за все, у глибокому змістовному характері актів, які вводять Францію до найбільш розвинених у конституційному сенсі сучасних держав світу, а Україну – до країн, що лише прагнуть такого статусу. Подібності полягають у такому. Конституція Франції 1958 р. належить до невеликих за обсягом, нараховуючи 116 статей, із яких 35 із 10 пунктами формулюють правовий статус особи. Чинна Конституція України складається з 15 розділів. 161 стаття зібрана у 14 розділів, а XV розділ містить 17 перехідних положень. II розділ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» нараховує 48 статей з 21-ої до 68-ої, в яких зазначені конституційні права та свободи громадян України. У Конституції Франції 1958 р. відсутній розділ щодо визначення правового статусу особи, хоча вона, за допомогою різних законів, у тому числі й органічних, передбачає гарантії широкого спектра прав і свобод людини і громадянина.

Список літератури:

1. Конституції зарубіжних країн : навчальний посібник / за заг. ред. В.О. Сербьогіна; Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. Харків : ФІНН, 2009. 664 с.
2. История государства и права : учеб. пособ. и хрестомат. материал / за заг. ред. Л.Н. Маймескулов, В.В. Россихин, Д.А. Тихоненков. Харьков : ФІНН, 2010. 927 с.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Конституционное право зарубежных стран : практикум / за ред. В.Е. Чиркин. Москва : Юристь, 1999. 622 с.

References:

1. Serohina V.O., Kolomiets Y.M., Martseliak O.V. (2009). Konstytutsii zarubizhnykh krain [Constitution of foreign countries]. Kharkiv : FINN. (in Ukrainian)
2. Majmeskulov L.N., Rossixin V.V., Tixononkov D.A. (2010). Istoriya gosudarstva i prava [The history of state and law]. Kharkov : FINN. (in Ukrainian)
3. Konstituciya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]: Law of Ukraine. 1996. No.30. Art. 141.
4. Chirkin V.E. (1999). Konstitucionnoe pravo zarubezhnyx stran [Constitutional law of foreign countries]. Moskva : Yurist. (in Russian)